

УДК 340.1

*Владислав Валерійович Новіцький,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Кожний юридико-державницький інститут пронизаний такими догматичними, системно-утворюючими одиницями, як: 1) категоріально-правовий апарат; 2) функціонально-інституційна, змістовна складова. Переконані, одне із пріоритетних завдань дослідника представленого дискурсу, має продукуватись його прагненнями, з'ясувати понятійно-термінологічну основу юридичних гарантій прав людини, що в свою чергу, виконуватиме роль перманентно-постійного джерела регенерації пошуку ідей поглибленого вивчення особливостей даного об'єкта наукового пошуку. Юридичні гарантії уособлюють в собі цілісний калейдоскоп багатоманітних нормативно-доктринальних категорій. Мова йде щодо відносно такого об'ємного діапазону, як від «гарантій» до системно-структурованих складових деліктоздатності людини та громадянина. Знати окреслені аспекти, чітко орієнтуватися в них – значить, вміти компетентно-фахово аналізувати, а також удосконалювати існуючий теоретико-прикладний базис. Термінологічний компонент загалом та юридичних гарантій прав людини зокрема – це перші кроки до поступового, глибинного занурення в царину обраного правового інституту.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематику юридично-наукової термінології, яка характеризується плюралістичністю напрямків її дослідження, вивчали такі науковці, як: П. М. Балтаджи, О. В. Веренкіотова, Т. І. Дудаш, О. П. Козоріз, М. І. Любченко, М. М. Паночко, П. М. Рабінович, К. О. Трихліб, Н. С. Трач, Г. О. Христова, П. П. Шляхтун.

Метою нашої аналітичної роботи є: 1) простудіювати теоретико-прикладні здобутки представників юридичної спільноти; 2) дослідити термінологічну природу юридичних гарантій прав людини; 3) керуючись здобутими знаннями, згенерувати авторське визначення даного правового інституту.

Основні результати дослідження. Первинною ланкою, з якої формується система права, є поняття, терміни і їх визначення, оскільки саме з них складаються правові норми, сукупність яких, у свою чергу, формує певну галузь права, а останні й становлять її систему. Виходячи з цього, що зазначені складові є саме тією «цеглиною», з якої починає формуватися правова норма, до їх підбору, використання і тлумачення необхідно підходити особливо прискіпливо [1, с. 7]. Крім того, в даному контексті, такої підвищеної уваги потребує також законопроектна діяльність законодавця. Адже науковці, суб'єкти правозастосування оперують зокрема тими нормативно-правовими положеннями, які імплементовані до чинного законодавства України. Понятійний апарат – це не ефемерна, «стандартна» конструкція, а структурна одиниця будь-якого нормативно-правового акта, яка допомагає усвідомити диспозиційно-санкційну волю законодавця через призму юридичної мови закону.

На думку П. М. Балтаджи, основна функція терміна «полягає у відтворенні у свідомості людини найбільш повного уявлення про об'єкт» [2, с. 8]. Варто зазначити, що об'єкт пошуку та його фундаментальні термінологічні частини, за аналогією, відіграють роль, відповідно до загальноширокого та конкретизаційно-вузького підходів. Мова йде про наступне, об'єктно-предметна компонента суцього буття, яку вивчає фахівець, має цілу низку багатогранної своєрідності, котра має логіко-комбінарно інкорпоруватися в окремо сформульованій сутності. Дійсно, юридичний термін повинен в своїй змістовності стисло акумулювати весь конгломерат сутнісних ознак правового інституту, який він інтерпретаційно відображає.

Свого часу М. І. Любченко, обґрунтовувала таку позицію: «терміни конкретної сфери знань не можуть існувати відокремлено один від одного, а є елементами цілісної термінологічної системи. Тільки за умови узгодженості термінів можна досягти точності передачі інформації та відображення певних понять про ті чи інші явища об'єктивного світу» [3, с. 9]. В нашому випад-

ку, така «цілісна термінологічна система» знаходить своє практичне застосування, наприклад, в такому прояві: термін «юридичні гарантії прав людини» неможливо висвітлити лише взявши за основу такий термін, як «гарантія», оскільки за своєю відокремленою суттю це цивілістичний інститут, а ми, в результаті матимемо не об'єктивне бачення про об'єкт, який нас цікавить. Таким чином, щоб апелювати саме даним терміном, необхідно розуміти цілісне призначення окресленої, опосередкованої частини правового статусу людини і громадянина. Наступною ключовою тезою М. І. Любченко є «точність передачі інформації». В наш інформаційно-технологічний час не виникає жодних, суттєвих перепон для комунікації. Проте завдання не лише передати, виробити певний інтелектуальний продукт у вигляді законодавчої ініціативи, термінологічно-конституційного тлумачення, а досягти максимальної об'єктивної точності цього процесу.

Переконавшись в тому, що термінологія – далеко не проста наукова сутність, для того, щоб адекватно орієнтуватися в понятійності «юридичних гарантій прав людини», а також згодом виробити його власне визначення, потрібно простудіювати такі ознаки будь-якого юридичного терміна, як: «1) однозначність – юридичний термін має позначати лише одне юридичне поняття, а останньому має відповідати лише один юридичний термін (щоправда, цей принцип стосується зазвичай тих юридичних термінів, котрі входять до складу однієї юридичної терміносистеми); 2) системність – будь-який юридичний термін є елементом певної юридичної терміносистеми, що власне й робить його терміном; певне значення юридичного терміна фіксується і підтримується саме у цій системі; 3) дефінітивність – юридичний термін, зазвичай, має своє визначення (юридичну дефініцію) – нормативно-правове (тобто формально обов'язкове, яке міститься в джерелах позитивного права або актах офіційного тлумачення) чи наукове (доктринальне); 4) сфера застосування юридичного терміна – мови правотворчості, правотлумачення, правозастосування, правореалізації, професійна юридична мова та мова правознавства» [8, с. 894]. На нашу думку, зважаючи на об'єктивні обставини, потрібно прокоментувати згадану ознаку дефінітивності юридичного терміна. В даному випадку, маємо на увазі факт того, що відносно такої категорії, як «юридичні гарантії прав людини та/або громадянина», на сьогоднішній день, здебільшого, можемо говорити в контексті науково-доктринального, а не нормативно-правового визначення. Адже в таких основоположних нормативно-кодифікованих правових актах, Законах України: Конституція України, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про прокуратуру», законодавець, не роз'яснює понятійне значення вище проілюстрованого терміна.

Продовжуючи думку, керуючись в тому числі вищезазначеним, необхідно звернути увагу на одне із таких визначень, «Юридичний термін (лат. terminus – межовий знак, межа, кордон, закінчення, кінець, від Terminus – рим. бог кордонів і меж) – слово або словосполучення, що виражає поняття з прав. сфери сусп. життя і має визначення в юрид. л-рі (нормат. – правових актах, юрид. словниках, довідниках, енциклопедіях, наук. працях тощо)» [9, с. 482]. Маємо усвідомлювати, головне завдання правників, законодавця, в контексті юридичної термінології, термінів, є чітке, не двозначне визначення меж відповідальності кожної юридичної категорії у відповідності до їхнього системно-змістового призначення.

Для з'ясування етимологічного значення слова гарантія (guarantir – порука, захищати, охорона), яке було запозичене з французької мови в кінці 18 ст., звернемося до тлумачних словників. Гарантія – порука в чомусь, забезпечення чого-небудь. Передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична чи фізична особа відповідає перед кредиторами у разі невиконання боржником своїх зобов'язань. Юридичні гарантії – це законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [10; 11, с. 97]. Понятійну категорію «гарантія» цілком можливо презентувати як інструментальний запобіжник превентивної та захисно-відновлювальної функції, професійно-фахової діяльності уповноважених органів державної влади.

Проаналізувавши приведені вище визначення з тлумачного словника, можемо узагальнити розуміння поняття «гарантій» загалом та «юридичних гарантій» зокрема в таких синонімічних словосполученнях, як: забезпечення чого-небудь; певне зобов'язання однієї сторони правовідносин перед іншою стороною цих же правовідносин; засіб (інструмент) охорони, захисту від протиправного

посягання та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадянина. Досліджуючи поняття гарантій, застосовуючи такий понятійно-категоріальний апарат, як охорона та захист прав, свобод, законних інтересів громадян, підходимо до розуміння самої внутрішньої природи цієї правової категорії. Адже охорона та захист є основоположним завданням правових гарантій в праві [11, с. 97]. На наше переконання, представлений функціонал даного об'єкта дослідження має дотичний структуризаційний базис для багатогранної його різновидності, а також ключовою умовою реалізації засадничих причинно-наслідкових зв'язків для забезпечення правопорядку в державницько-суспільних відносинах.

Перейдемо до наступного питання піднятого диспуту. Юридичні гарантії – норми права, що передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів та інших нормативно правових актів [12, с. 380]. На нашу думку, в цьому визначенні прослідковуються декілька неоднозначних аспектів: фактичне ототожнення юридичних гарантій із нормами права та недостатня чіткість у формулюванні інтеграційної мети цих гарантій. Дійсно, кінцеве призначення норм права і юридичних гарантій прав людини, громадянина, це охорона, захист, відновлення законних прав, інтересів потерпілого. Однак спільна природа таких правових інститутів не надає нам стовідсоткової впевненості для їхнього суцільно-тогожного трактування. Правові норми, на відміну від юридичних гарантій, мають стійку структуру: гіпотеза, диспозиція, санкція. Щоб проводити будь-які паралелі, потрібно проаналізувати змістовність нашого об'єкта наукового пошуку. З цього приводу, цікаво буде звернутись до такої наукової позиції Г. О. Христової: юридичними гарантіями виступають правові процедури реалізації прав людини, в основі яких лежать основоположні процесуальні права: право знати свої права і обов'язки; право на юридичну допомогу, у т. ч. безкоштовну; право на судовий захист; право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб; встановлення юридичної відповідальності за порушення чи обмеження прав людини; презумпція невинуватості; заборона зворотної дії закону, що встановлює або посилює юридичну відповідальність за правопорушення; заборона бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення та ін. Крім того, юридичними гарантіями також є звернення людини, громадянина за захистом своїх законних прав до національних правозахисних установ: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, суди України, адвокатура України, інститут конституційного правосуддя, а також можемо задіяти міжнародні механізми: Європейський суд з прав людини, Рада ООН з прав людини, Верховний комісар ООН з прав людини, моніторингові органи ООН (Комітет з прав людини, Комітет проти катувань, Комітет з ліквідації расової дискримінації, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет з прав осіб з інвалідністю та ін.), Європейська комісія «За демократію через право», Парламентська асамблея Ради Європи тощо [13, с. 53-55]. Можемо згенерувати проміжні підсумки, суть яких полягає в наступному: юридичні гарантії прав людини, громадянина – це навіть не сукупність певних правил поведінки, а комплекс національно-міжнародних засобів, факторів, суб'єктивно-об'єктивних умов, які виконують роль провідного флагмана в боротьбі проти різного роду, виду дискримінацій, насильства та порушень прав людини, громадянина. Особливо потрібно підкреслити таку тезу в процесі формулювання терміна «юридичні гарантії»: їхня фундаментальна мета – охорона і захист законних прав, свобод та інтересів людини, громадянина – має бути обов'язково інкорпорована до його змістової структури.

Досить цікавою для аналітичної роботи можна виокремити таке термінологічне трактування: «юридичні гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються нормативно-правові акти» [14, с. 563]. Знову ж таки, варто зупинитися на декількох пунктах: інструментальний та прикладний. По-перше, юридико-доктринальну категорію «засоби і способи» необхідно доповнити інституційною одиницею. Тобто уособлено згадати безпосередньо при розробці понятійної конструкції можливість звернення людини, громадянина до національних суб'єкційно-уповноважених, а також міжнародних механізмів. По-друге, «реалізація нормативно-правових актів» – це інструментальний засіб юридичних гарантій, за допомогою якого кожна людина, громадянин отримує предметну впевненість у власній захищеності. Звісно, висловлюючи цілковиту повагу до кожної приведеної вище наукової думки правників, ми переконані у необхідності побудови широкого та вузького підходу для більш об'єктивно-об'ємнішого трактування терміна «юри-

дичні гарантії». Саме такий підхід надасть нам можливості просторово-наукової свободи багатогранного удосконалення понятійності даного об'єкта дослідження.

Висновки. Отже, на нашу думку, підбиваючи підсумки всього вищезазначеного, використовуючи вузький підхід «юридичні гарантії прав людини», можна визначити, як комплексно-правовий механізм охорони, захисту законних прав, свобод та інтересів людини від протиправного посягання. В даному випадку, використавши такий прийом, зробили спробу акумулювати узагальнену, фундаментальну сутність цієї правової конструкції. Підходячи до термінологічного питання з позицій широкого підходу, «юридичні гарантії прав людини» необхідно протрактувати наступним чином: це системно-структурний конгломерат таких юридико-правових інструментаріїв охорони, захисту законних прав, свобод та інтересів від протиправного посягання, а також відновлення попереднього становища людини у разі їх порушення, невизнання, опротестування, як: судово-юрисдикційні, соціально-економічні, інституційні, суспільно-громадські, політико-дипломатичні можливості, фактори, засоби, метою яких є забезпечення захищеності кожній людині та ствердження правопорядку в державі. Запропонована понятійність слугує своєрідним глибинно-екскурсним екстрактом в догматичні глибини юридичних гарантії.

Список використаних джерел

1. *Веренкіотова О. В.* Оціночні поняття у правових актах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Веренкіотова Ольга Валеріївна. – Київ, 2013. – 20 с.
2. *Балтаджи П. М.* Юридична мова правозастосовних актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Балтаджи Поліна Миколаївна. – Київ, 2008. – 20 с.
3. *Любченко М. І.* Юридична термінологія: поняття, особливості, види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Любченко Маріанна Іванівна. – Харків, 2012. – 20 с.
4. *Трихліб К. О.* Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Трихліб Крістіна Олексіївна. – Харків, 2014. – 20 с.
5. *Козоріз О. П.* Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.13 / Козоріз Олександр Павлович. – Київ, 2014. – 16 с.
6. *Паночко М. М.* Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772-1918 рр.) : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01 / Паночко Михайло Михайлович. – Івано-Франківськ, 2013. – 20 с.
7. *Трач Н. С.* Українська правнича термінологія у ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.01 / Трач Надія Степанівна. – Чернівці, 2009. – 20 с.
8. *Рабінович П. М., Дудаш Т. І.* Юридична термінологія. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. – 952 с.
9. *Рабінович П. М.* Юридичний термін. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. Т. 6: Т-Я. – 2004. – 768 с.
10. *Гарантія.* Найповніший тлумачний словник української мови онлайн V&V Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
11. <http://eslovnyk.com/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%8F>
12. *Новіцький В. В.* Правові гарантії адвокатської діяльності: їх сутність та зміст / Адвокатура: минуле та сучасність : мат. V Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2015 р., м. Одеса) / уклад. : І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова ; відп. за вип. М. М. Стоянов. – Одеса : Юридична література, 2015. – 348 с.
13. *Юридичні гарантії.* Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Д. Крупчан, В. С. Ковальський [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Зайчука ; НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 408 с.
14. *Христова Г. О.* Гарантії прав людини. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Х. : Право, 2016. – Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. – 952 с.
15. *Юридичні гарантії.* Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.

Новіцький В. В. Поняття та особливості юридичних гарантії прав людини

Автором статті аргументовано проілюстровано актуальність проблематики термінологічного аспекту юридичних гарантії прав людини, громадянина. В даному випадку було проаналізовано достатньо широкий обсяг профільної методико-доктринальної літератури. Крім того, звернено увагу та прокоментовано ключові ознаки юридичного терміна. Продовжуючи думку зазначеної те-

матики, простудійовано цілу низку нормативно-кодифікованих актів на предмет наявності законодавчого визначення такого терміна, як «юридичні гарантії прав людини та/або громадянина». В представленому дослідженні надано авторське визначення «юридичних гарантій прав людини», використовуючи при цьому широкий та вузький підходи.

Ключові слова: людина, права, гарантія, юридичні гарантії, термін.

Novitskyi V. V. Concepts and features of legal guarantees of human rights

The author of the article reasonably illustrates the urgency of the problems of the terminological aspect of legal guarantees of human rights, citizen. In this case, a sufficiently large volume of profile methodical-doctrinal literature was analyzed. In addition, the key features of the legal term are drawn attention and commented. Continuing the opinion of the mentioned topic, a number of normative-codified acts have been programmed for the purpose of legal definition of such term as «legal guarantees of human rights and / or citizen». In the presented study, the author's definition of «legal guarantees of human rights» was given, using a broad and narrow approach.

Key words: person, rights, warranty, legal guarantees, term.

Concepts and features of legal guarantees of human rights

The author of the submitted paper study, paid attention to such a not simple, theoretical as well as practical issues, as the terminology of legal guarantees of human rights. The purpose of this analytical work, defined through the prism of the following priorities: to analyze theoretical and applied achievements of representatives of the legal community; to investigate the terminological nature of legal guarantees of human rights; Guided by the acquired knowledge, to develop the author's definition of this legal institution. It was on the basis of the analysis of scientific literature that the actual importance of terminology for the professional understanding of functions and the appointment of legal mechanisms for the protection of human rights and citizens was demonstrated.

In the presented analytical work, a number of normative legal acts were investigated for the purpose of seeking a legal definition of such term as «legal guarantees of human rights». However, the author of the article, concludes that to date, in relation to the raised question, to substantially discuss the issue from the scientific point of view. In this regard and taking into account the context of the necessity of the general theoretical understanding of the essence of the proposed problem for the dispute, the signs of any legal term were well studied in detail, as well as the position of the scholars on the theoretical definition of the conceptual nature of the «legal term» was commented.

Continuing the opinion, the author, on the example of specific variants of encyclopedic interpretations of the term «legal guarantees», made an attempt to demonstrate their positive and sometimes quite contradictory positions. The discussion is always a search for a common compromise and an attempt to improve the existing state of affairs in one or another social relations signal. The final result of the research search may be the proposed author's definition of the term «legal guarantees of human rights» in its narrow, «comprehensive legal mechanism for the protection, protection of the legitimate rights, freedoms and interests of the person from the unlawful encroachment» and, in the broad sense, «is a systemic and structural conglomerate such legal and legal instruments of protection, protection of legal rights, freedoms and interests from unlawful encroachment, as well as restoration of a person's previous position in case of their violation, non-recognition, rotestuvannya, as forensic jurisdictional, social, economic, institutional, social, civil, political and diplomatic possibilities, factors, whose purpose is to provide every person zahyschennosti and strengthening law enforcement in the country». Thus, we can confidently say that the purpose of the study has been successfully achieved, as well as to state the obvious need for further scientific researches by the given navigation route.

DOI: 10.33.66.3/2524-017X-2019-10-203-207